

VILÁG- TÖRTÉNET

8. (40.) évfolyam 2018. 4.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **JONČEV ZSOLT**
A CSEHSZLOVÁK LÉGIÓ ETNIKAI DIMENZIÓI
- **KRAJCSÍR LUKÁCS**
A GOTTWALD DANDÁR TÖRTÉNETE
- **SZ. BÍRÓ ZOLTÁN**
MIÉRT ÉS MIKÉNT BOMLOTT FEL A SZOVJETUNIÓ?
- **DANIELE CONVERSI – SANJAY JERAM**
A VÁLSÁG ELLENÉBEN
- **BARANYI TAMÁS**
1968 MÁJUSA FRANCIAORSZÁGBAN ÉS A NAGYHATALMI
ERŐEGYENSÚLY
- **SZEMLE**
VUKMAN PÉTER, OPRE BERNADETT, PÉTERFI BENCE,
KISS MÁRTON ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Stefano Bottoni,
Katona Csaba, Martí Tibor
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

8. (40.) évfolyam 2018. 4.

TARTALOM

Birodalmak felbomlása, országok születése (Stefano Bottoni)	533
<i>Tanulmányok</i>	
Jončev Zsolt: A Csehszlovák Légió etnikai dimenziói	537
Krajcsír Lukács: A Gottwald dandár története. Csehszlovákia szerepe Izrael Állam megalakulásában	551
Sz. Bíró Zoltán: Miért és miként bomlott fel a Szovjetunió?	567
Bíró László: Montenegró függetlenné válása	589
Daniele Conversi – Sanjay Jeram: A válság ellenében. Az interkulturális nacionalizmus ereje Katalóniában	611
Balogh Róbert: Éhezés, élelmezés és modernitás a gyarmati Indiában, 1920–1950	633
Baranyi Tamás: 1968 májusa Franciaországban és a nagyhatalmi erőegyensúly	651
<i>Szemle</i>	
Egy ismeretlen szomszéd története (Vukman Péter)	667
A tuniszi kereszties hadjárat, 1270 (Opre Bernadett)	671
A minőségbiztosítás régészeti emlékei a közép- és kora újkorból (Péterfi Bence)	675
Teázó vikingek és selyembe boruló Észak. Keleti áruk a 18. századi skandináv kereskedelemben (Kiss Márton)	678

Jelen számunkat Stefano Bottoni szerkesztette

A Gottwald dandár története

Csehszlovákia szerepe Izrael Állam megalakulásában

A második világháború után a teljes csehszlovák politikai elit, függetlenül az ideológiai meggyőződéstől, kiemelt külpolitikai céljának tekintette a nemzetközi cionista szervezetek támogatását és egy önálló zsidó állam megszületését. *„Az én álláspon-
tom a cionizmussal kapcsolatban változatlan marad. (...) A zsidókérdésre az egyetlen
lehetséges és helyénvaló megoldást a Palesztinában létrehozandó zsidó állam jelenti.
Ezért amint lehetőségem adódik, segíteni fogom annak létrejöttét”* – jelentette ki
Edvard Beneš 1946. októberben 4-én, amikor fogadta Angelo Goldsteint, a Tel-Aviv-
ból érkező egykori parlamenti küldöttet.¹

A cseh elnök a beszélgetés során többször hangsúlyozta, hogy Izrael létre-
jötte fontos célja a háború utáni csehszlovák külpolitikának. Beneš korántsem volt
egyedül ezzel az állásponttal. Jan Garrigue Masaryk külügyminiszter – Tomáš Ma-
saryk fia – véleménye megegyezett az államfőével. Mindketten maradéktalanul
egyetértettek abban, hogy a kormánynak adminisztratív és anyagi eszközökkel se-
gítenie kell a csehszlovákiai és más kelet-közép-európai zsidók „alijázását”, azaz a
Palesztinába történő kivándorlását. Ennek érdekében engedélyezték a kitelepülést
elősegítő cionista szervezetek megjelenését az országban. 1945. október 5-én a
prágai Josefská utcában irodát nyitott az 1929-ben megalapított Zsidó Ügynökség
(teljes nevén *Jewish Agency for Palestine, JAFP*), 1946-ban pedig legalizálták a bri-
cha (menekülés) mozgalom működését. Ezek a szervezetek nemcsak a csehszlová-
kiai zsidók Palesztinába településében játszottak kulcsszerepet: először leginkább
arra törekedtek, hogy megszervezzék a kelet-közép-európai országokban – példá-
ul az 1946-ban a lengyelországi Kielcében – kitört pogromok elől elmenekülők el-
jutását Ausztriába vagy az amerikai megszállás alatt lévő németországi területekre.²

1947 elejétől a Csehszlovákiában és más országokban működő cionista
szervezetek feladatköre egy újabb elemmel bővült. Miután Clement Attlee brit mi-

* A szerző a Szegedi Tudományegyetem BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájának hallgatója (6722 Szeged, Egyetem u. 2.).

1 Bulínová, 1993. 60.

2 1945 és 1948 között a hatóságok nem tudták megakadályozni, hogy Csehszlovákia szlovák részein zsidó-
ellenes pogromok törjenek ki. 1945 szeptemberében Nagytapolcsányban (Topolčany) 49 zsidó sérült
meg a támadásokban; 1946 nyarán Zsolna (Žilina) környékén partizánok a helyi közigazgatással kialakult
konfliktus során támadtak rá a zsidókra; valamint Pozsony (Bratislava) több kerületében zsidók elleni erő-
szakra került sor. Lásd: Wein, 2015. 127–130.

niszterelnök 1947. február 14-én bejelentette, hogy visszaadja a Palesztinára vonatkozó brit mandátumot, és kezdeményezte a „Palesztina-kérdés” rendezését az ENSZ-ben,³ a cionista szervezetek már nem kizárólag az alijázás megszervezésével foglalkoztak. Elsősorban a világ nagy részének diplomáciai támogatását kívánták megszerezni. Ennek részeként fontos volt, hogy számukra kedvező jelentéseket készítsenek és fogadjanak el a nemzetközi bizottságok. Ilyen ad hoc jellegű munkacsoport volt például a május 15-én felállított Egyesült Nemzetek Szervezetének Palesztinai Különleges Bizottsága (*United Nations Special Committee on Palestine, UNSCOP*), amely megvizsgálta Izrael létrehozásának jogi kérdéseit és felmérte annak esetleges következményeit.⁴ Mivel Csehszlovákia szintén tagja volt a bizottságnak, különösen fontos szerep jutott Prágának. A csehszlovák diplomácia már pár héttel korábban azt javasolta az ENSZ Közgyűlésén, hogy a Zsidó Ügynökséget mint Palesztina és a cionista szervezetek egyetlen törvényes képviselőjét hallgassák meg. Az indítványt azonban nemcsak Nagy-Britannia, hanem az Egyesült Államok is elutasította, Prága viszont ellenezte az Arab Felsőbb Bizottság (*Arab Higher Committee*) részvételét az ENSZ-ben és mandátumstátusza megadását.⁵

A csehszlovák kormányt Karel Lisický, az ország egykori népszövetségi követe képviselte, aki korábban járt Jeruzsálemben, a zsidó kibucokban és az arabok lakta falvakban, hogy interjúkat készítsen a helyiekkel. A csehszlovák követ 1947. augusztus 27-én megszavazta a Palesztina felosztásáról szóló ENSZ-tervezetet, amelyet Csehszlovákiával együtt az UNSCOP hat tagja támogatott, de három – India, Irán és Jugoszlávia – ellenezte elfogadását.⁶ A legfelső csehszlovák vezetés tagjai szintén többször nyilatkoztak Palesztina felosztásának fontosságáról: Masaryk külügyminiszter október 8-án New York-i felszólalásában egyetértett az augusztus 27-i tervvel, de egyben figyelmeztetett, hogy egy olyan nyugtalan időszak veszi most kezdetét, amelyben újabb ártatlan angolok, arabok és zsidók esnek majd áldozatul.⁷ 1947. november 29-én tartották a „Palesztina gazdasági unióval egybekötött felosztási tervéről” szóló szavazást az ENSZ Közgyűlésében. Csehszlovákia 32 másik országgal együtt megszavazta a határozatot, miközben 13 állam ellenezte, tíz pedig tartózkodott. A 181. számú határozat értelmében létrejött egy arab és egy izraeli állam, valamint Jeruzsálem városa különleges státuszt kapott (*corpus separatum*, vagyis a várost külön az ENSZ igazgatása alá rendelték).⁸

A csehszlovák politikai szereplők közül nem csak Beneš, Masaryk és a hozzájuk hasonló polgári demokratikus politikusok szólaltak fel állandóan Izrael létrehozásának szükségessége mellett és a Kelet-Közép-Európában kitört zsidóüldözések ellen. A Csehszlovák Kommunista Párt (CSKP) szintén segítséget nyújtott a

3 Kalmár, 2017. 131.

4 Az UNSCOP-ban részt vevő országok: Ausztrália, Csehszlovákia, Guatemala, Hollandia, India, Irán, Jugoszlávia, Kanada, Peru, Svédország és Uruguay.

5 AMZV, fond Mezinárodní odbor 1945–1955, Izrael, karton (kar.) 61., číslo jednotky (č. j.) 1477/47. New York, 28. 04. 1947.–15. 05. 1947.

6 Kalmár, 2017. 134.

7 Taterová, 2016. 58.

8 Az ENSZ Közgyűlésének 181 (II). sz. határozata Palesztina felosztásáról. Lásd: Lugosi, 2006. 253–266.

zsidóknak az alijázás során, amivel igyekeztek kedvező színben feltüntetni magukat belföldön és külföldön egyaránt. A kommunisták a kormány többi tagját okolták azért, ha Csehszlovákiában antiszemita megnyilvánulásokra került sor, s gyakran úgy állították be magukat, mint a zsidók egyetlen „igaz barátait” az országban. Ennek következtében a cionista szervezetek folyamatosan dicséretben részesítették a CSKP vezetőit. Alex Easterman, a Zsidó Világkongresszus londoni irodájának főtítkára azt mondta Klement Gottwald kormányfőről, hogy „szimpatikus, ahogyan a CSKP elnöke megértést tanúsít azokkal a problémákkal kapcsolatban, amelyek az európai zsidók előtt tornyosulnak”.⁹

Vladimír Clementis, aki az 1948-as kommunista hatalomátvétel előtt külügyminiszter-helyettesi tisztséget töltötte be, ugyanúgy többször felszólalt Izrael mellett. A jó viszony kialakításában jelentős szerepet játszott még Rudolf Slánský pártfőtítkár – ő kiemelt feladatának tekintette, hogy Csehszlovákia minden anyagi segítséget megadjon majd Izraelnek. Ez többek közt azt jelentette, hogy 1948-ban zsidó származását és párton belüli kapcsolatait felhasználva őt tették meg annak a bizottságnak a fejevé, amely a cionista szervezeteknek nyújtott csehszlovák fegyverszállításokért felelt. Ennek az Izrael-bizottságnak olyan vezető beosztásban lévő pártfunkcionáriusok voltak a tagjai, mint Otto Fischl (pénzügyminiszter-helyettes), Bedřich Reicin (védelmi miniszterhelyettes) és Bedřich Geminder (a CSKP külügyi osztályának vezetője).¹⁰

Csak hogy a CSKP-nak a zsidók és a cionizmus ügye iránt tanúsított szimpátiája háttérben – ellentétben Benešsel és Masarykkal – nem kizárólag morális okok álltak. Gottwald és társai ebben az esetben is Moszkva geopolitikai érdekeit követték, és igyekeztek megfelelni a szovjet elvárásoknak.¹¹ Sztálinnak pedig különösen fontos volt Prága szerepe: az UNSCOP-nak ugyanis egyetlen nagyhatalom sem lehetett a tagja, ennek következtében a Kreml nem tudott közvetlen befolyást gyakorolni az eseményekre, így ebben a kérdésben kénytelen volt a többi kelet-európai országra hagyatkozni. Lengyelországot nem választották be a bizottságba, és bár Jugoszlávia tagja lett az UNSCOP-nak, de mint később kiderült, Belgrád nem támo-

9 Easterman kijelentésével arra az esetre utalt, amikor Gottwald 1946. augusztus 16-án, vagyis alig egy hónappal a kormányfői tisztség megszerzése után személyesen intézte és felügyelte 750 zsidó gyerek eljuttatását Lengyelországból Franciaországba. Lásd: NA, A ÚV KSČ, fond Klement Gottwald (f. 100/24), svazek (sv.) 49., archivní jednotka (ar. j.) 872.

10 Ennek a négytagú bizottságnak a tagjait, Clementisszel együtt, 1951 végén letartóztatták. Ők lettek a Slánský-per legfontosabb vádlottjai. A bíróság illegális fegyvercsempészet és a nemzetközi cionista mozgalmakkal fenntartott kapcsolataik miatt is elítélte őket, melynek következtében páratlan méretű Izrael- és zsidóellenes kampány bontakozott ki Csehszlovákiában. A vádpontokban többek közt az is szerepelt, hogy „a felsőbb vezetés, köztük Gottwald, tudta nélkül (sic!) teljesítették a Nyugat játékszerévé váló Izrael minden fegyvervásárlásra vonatkozó kérelmét”, amivel csak tovább növelték a feszültséget a Közel-Keleten, ezáltal elősegítve a „nyugati imperialisták megerősödését”. A csehszlovák Izrael-bizottság összes vezető tagját kivégezték.

11 A Szovjetunió geopolitikai céljai Izrael esetében az alábbiak voltak: Nagy-Britannia gyengítése, a brit gyarmatbirodalom felbomlásának felgyorsítása, a Washington és London közötti ellentét kiszélesítése, a kelet-európai – de nem a szovjet – zsidók kivándorlásának felgyorsítása, egy esetleges kommunista hatalomátvétel elősegítése Izraelben, egy szovjet haditengerészeti támaszpont létrehozása a Kelet-Mediterráneumban. Bővebben lásd: Bialer, 1990; Rucker, 2011. 1–36.

gatta a Palesztina felosztásáról szóló tervezetet, és tartózkodott a 181. számú ENSZ-határozat elfogadásakor, ami végső soron csak felgyorsította a szakítást Sztálin és Tito között. Csehszlovákia jelentősége tovább nőtt a Szovjetunió számára. Sztálin a CSKP-t használta fel arra, hogy a csehszlovák külpolitika továbbra is a „ki-jelölt irányvonalon” maradjon. 1947 augusztusában a kelet-európai kommunista pártok varsói találkozóján arról döntöttek, hogy minden rendelkezésükre álló eszközzel elősegítik az önálló Izrael létrehozását, és megakadályozzák azt, hogy a kelet-európai országok nem kommunista politikusi mégis visszakozzanak a független zsidó állam elismerését illetően.¹²

A CSKP maradéktalanul teljesítette Sztálin utasítását – az augusztus 27.–szeptember 9-i csehszlovák kormányülés legfontosabb külpolitikai témája Palesztina felosztása volt. Gottwald és Clementis nem engedte, hogy Beneš vagy Masaryk bármiféle engedményt tegyen a nyugati országoknak vagy az arab államoknak. A kommunisták ezzel együtt megnyugtatták a többi politikust, hogy abban az esetben, ha egyes nyugati országok politikai-gazdasági nyomás alá helyeznék Csehszlovákiát, a Szovjetunió oltalmat nyújt az esetleges támadásokkal vagy szankciókkal szemben. A szeptember 9-én hozott csehszlovák kormányhatározatban leszögezték: *„Az ENSZ Közgyűlésen a csehszlovák küldöttség a lehető legszorosabban együtt fog működni a szövetségeseivel, mindenekelőtt a Szovjetunió delegációjával.”*¹³

„Bizalmas Izrael”

A cionista szervezetek a diplomáciai támogatás megszerzése mellett újabb lényeges feladatuknak tekintették, hogy minél több fegyvert gyűjtsenek és katonát toborozzanak az önállóság küszöbén álló Izrael számára. Már 1947 novembere óta tapinthatóvá vált a feszültség a közel-keleti régióban. A legtöbb, a csehszlovák és a nemzetközi sajtóban megjelent cikk, titkosszolgálati jelentés és elemzés arról számolt be, hogy a térség arab államai egyáltalán nem lesznek közömbösek Izrael megalakulását illetően, vagyis elkerülhetetlennek tűnik az arabok és a zsidók közötti háború kirobbanása. A cionista szervezetek kézfegyvereket és modern hadieszközöket, például vadászgépeket vagy harckocsikat, igyekeztek beszerezni az európai országoktól és az Egyesült Államoktól. Ezzel párhuzamosan a közel-keleti zsidó fegyveres milíciák, a Haganával (Védelemmel) az élen, minél több, komoly katonai tapasztalatokkal rendelkező zsidó vagy nem zsidó katonát akartak megnyerni maguknak, hogy a közelgő háborúban jelentős előnyre tegyenek szert. Elsősorban az amerikai vagy a brit hadseregben szolgált, második világháborús veteránokra számítottak, akik megfelelő kiképzésben részesítették volna az izraeli katonák első generációját. Csakhogy miután Washington december 5-én fegyverembargó alá helyezte Palesztinát, amit később az ENSZ szintén támogatott, rendkívül körülményes-

12 Sieber–Zídek, 2009. 129.

13 NA, A ÚV KSČ, f. 100/24, sv. 145., 27. 08. 1947.–09. 09. 1947.

sé vált a nyugati haditechnológia beszerzése és az önkétesek kiutazása.¹⁴ (Igaz, ha valaki nagyon akart, akkor álnéven vagy kerülő utakon el tudott jutni Palesztinába.) A cionista szervezetek a fegyvervásárlások érdekében a Szovjetuniót ugyanúgy megkeresték, mint az Egyesült Államokat, Franciaországot vagy Svájcot. Sztálin azonban ódzkodott közvetlenül hadianyagot szállítani a Közel-Keletre,¹⁵ ám semmiképp sem akart lemondani Izrael felfegyverzéséről, csak éppen ezt egy másik, egy közvetlen befolyása alá tartozó országgal kívánta elvégeztetni: Csehszlovákiával.

Ez a szovjet diktátor részéről korántsem számított furcsa vagy meglepő döntésnek. Már a kommunista hatalomátvétel előtti hónapokban zajlottak tárgyalások a cionista szervezetek ügynökei és a csehszlovák kormány, illetve a hadiipari gyárak, mint például a kézfegyvereket előállító Zbrojovka Brno között. A CSKP szintű fontos szerepet játszott az egyeztetésekben. 1947 júliusában Vladimír Clementis külügyminiszter-helyettes egyetértett a zsidó milíciák felfegyverzésével, és megígérte a cionista szervezeteknek, hogy mindent megtesz a kormány meggyőzése érdekében.¹⁶ A tárgyalások azonban még hónapokig elhúzódtak, s az első konkrét tételeket tartalmazó fegyvervásárlási szerződést végül csak 1948. január 14-én kötötték meg a felek. Ez a megállapodás 200 darab MG-34-es német géppuskát, 5021 golyószórót, 4500 darab vzor (vz.) 24 puskát (a német K98k csehszlovák változatát) és ötmilliónyi lőszert tartalmazott. Izraeli részről a bécsi születésű Ehud Avrielt (születési név: Georg Überall) írta alá, mégpedig „Abesszínia kormányának nevében”. A csehszlovák adminisztráció DI-vel jelölte az izraeli fegyverszállítmányokat és az ezzel kapcsolatos dokumentumokat, amelynek jelentése Bizalmas Izrael (*Důvěrné Izrael*).

A szocializmus ideje alatt „februári győzelemként” említett, valójában a CSKP által 1948. február 25-én végrehajtott kommunista puccs sem vetett véget Csehszlovákia palesztinai fegyverszállítmányainak. David Ben Gurion¹⁷ ugyan először aggódva figyelte az országban zajló folyamatokat és a – különösen a külügyminisztérium állományában zajló – tisztogatásokat, mivel azt hitte, hogy az új kommunista vezetés a zsidó milíciákat szintén a „nacionalista és reakciós” csoportba fogja besorolni, amelyekkel egy „népi demokrácia” nem tarthat fenn semmiféle kapcsolatot. Ám pont ellenkezőleg történt: 1948 márciusában Gottwald és az akkor már a külügyminiszteri székben ülő Clementis, illetve az ország második emberévé váló Slánský megegyezett abban, hogy a zsidó milíciáknak még több fegyvert

14 Wein, 2015. 149.

15 Ennek okai röviden: Sztálin egyrészt nem akarta, hogy London és Washington Moszkvát vádolja, hogy hozzájárulása miatt robban ki egy közel-keleti fegyveres konfliktus, vagy pedig a nemzetközi fegyverembargó nyílt megsértése miatt esetleg a Szovjetunióval szemben szankciókat vezessenek be. Azt is el akarta kerülni, hogy a zsidó milíciáknak nyújtott fegyvertámogatás miatt tovább romoljanak az akkoriban mélyponton lévő arab-szovjet kapcsolatok. A Kreml attól tartott ugyanis, hogy a térség arab államai azokhoz az 1940-es évek végén formálódó nyugati katonai szervezetekhez csatlakoznak, amelyek végső célja a Szovjetunió körbezárása és elszigetelése. Idetartozott például az amerikai Truman-doktrína részét képező Közel-keleti Parancsnokság (*Middle East Command, MEC*) terve is.

16 Bialer, 1990. 174.

17 A tanulmányban az arab és az izraeli nevek és kifejezések átírása Ligeti Lajos: *Keleti nevek magyar helyesírása* (Bp., 1981) műve alapján történt.

adnak. A kapcsolatok elmélyítését segítette, hogy Ben Gurion május 14-én felolvasta a függetlenségi nyilatkozatot és bejelentette Izrael Állam megszületését.¹⁸ Klement Gottwald volt az első államfő, aki már másnap táviratban gratulált Ben Gurionnak Izrael kikiáltása alkalmából, és ezzel lényegében de facto elismerte az új ország létezését. Ugyanakkor a de jure elismerés csak május 19-én – Belgráddal és Varsóval együtt – történt meg. *„A külügyminisztérium javaslatára a csehszlovák kormány tudomásul veszi, hogy Palesztinában a Nemzeti Tanács kikiáltotta Izrael Államot, és felállították ideiglenes kormányát. Ezennel de jure is elismerjük az új államot és annak kormányát.”*¹⁹ A hivatalos diplomáciai kapcsolatokat július 3-án vették fel. A fegyvervásárlásokat izraeli oldalról vezető Avrielt nevezték ki követnek,²⁰ aki július 28-án átadta megbízólevelét Gottwaldnak. Csehszlovákia érdekeit Eduard Goldstücker professzor képviselte Tel-Avivban, de ő csak 1950. január 3-án foglalt helyet a hivatalát.²¹

A csehszlovák kommunista vezetés nem vette figyelembe az embargót, és korábbi ígéretéhez híven igyekezett teljesíteni az izraeliek minden kérését: 1948 januárja és augusztusa között mintegy 34 500 darab vz. 24 puskával, 5515 darab MG-34-es könnyűgéppuskával, 900 darab ZB vz. 37 nehézsúlyú géppuskával és a fegyverekbe való 91 millió darab (!) tölténnyel látta el Izraelt. Ez később kiegészült aknavetővel, hegyitarackokkal, tankelhárító és légvédelmi ágyúkkal. 1948-ban a Közel-Keletre irányuló csehszlovák fegyverexport közel 20 millió dollárt tett ki, és ebből a zsidó milíciákkal, majd pedig Izraellel kötött megállapodások értéke elérte a 15 milliót.²²

A cionista ügynökségek a kézfegyvereken kívül komoly érdeklődést tanúsítottak a csehszlovák repülőgépek iránt is. Prága ekkoriban az Avia repülőgépgyár által előállított S-199-es vadászrepülő tudta feljárnani, amely a német Messerschmitt Bf 109G módosított változata volt.²³ Anyagi szempontból az Avia S-199-es nem tűnt a legkifizetődőbbnek: egy teljesen felszerelt példányért közel 180 ezer dollárt kellett fizetni – ellenben a teljesen felszerelt Spitfire majdnem harmadannyiba került –, és egy igencsak nehezen vezethető, valamint sok gyakorlatozást igénylő gépről volt szó. A zsidó milíciák számára azonban ekkor nem nagyon állt rendelkezésre más lehetőség, ezért 1948. április 23-án Avriel aláírt egy szerződést, amely értelmében a Hagana 10 darab AviaS-199-est rendelt meg. Ezzel párhuzamosan Prága vállalta, hogy az ország területén tíz pilótát és harminc szerelőt képeznek ki.

18 *Izrael Állam függetlenségi nyilatkozata*. Lásd: Lugosi, 2006. 271–272.

19 NA, A ÚV KSC, f. 100/24., sv. 145. 19. 05. 1948. Usnesení vlády o uznání státu Izrael.

20 Sieber–Zídek, 2009. 128.

21 Taterová, 2016. 59.

22 Bulínová, 1993. 206–208.

23 Az 1919-ben alapított Avia 1944-től gyártott Bf-109G vadászgépeket a náci Németországnak. 1945 után módosítottak az eredeti terveken, a nyersanyaghiány és egyes technológiák elvesztése miatt lényegében több repülőgép-verziót „gyúrtak egybe”: Juncker Jumo-211-es motorokat használtak a He-111-es bombázó légszavarjával. 1947-től kezdték meg a sorozatgyártásukat, és az évtized végéig mintegy 550 darab Avia S-199-es készült el. 600 km/h sebességgel repültek; 850 kilométer volt a hatótávolságuk; 9500 méterig tudtak felemelkedni, két 20 mm-es gépágyúval és 250 kilogrammos bombákkal szerelték fel őket. Lásd: Brož, 2005. 78.

A CSKP beleegyezett abba, hogy erre a célra a Prága közelében fekvő žateci légitámaszpontot használják fel. A csehszlovák részről Žatec akciónak, de izraeli részről Balak hadműveletnek elnevezett művelet lényegében egy „közvetlen léghíd” létrehozását jelentette a žateci és az izraeli Ekronban (későbbi nevén Tel Nofban) lévő egykori brit repülőtér között (lásd a térképet).²⁴

Március 31-től augusztus 12-ig körülbelül száz alkalommal fordult egy Douglas C-54 Skymaster, két-két Lockheed C-121 Constellation és Douglas DC-3 Dakota, hét panamai zászló alatt repülő Curtiss C-46 Commando, amelyek együttesen több száz tonnányi hadianyagot és pótalkatrészeket szállítottak Izraelbe.²⁵ A csehszlovák pilóták által Mezeknek (Öszvérnek) nevezett, de az izraeliek körében Szakénnak (Késnek) hívott első Avia S-199-es páros május 20-án hagyta el Žatec repülőtérének kifutóit. Sikeresen megérkeztek, és ezen felbuzdulva Ben Gurion aznap újabb 15 darab vadászgép megvásárlására adott utasítást.²⁶

Ezzel egy időben, május 5-től České Budějovicében, Olomoucbán, Prostějovban megkezdődött a pilóták kiképzése. A többségében nyugati országokból – az Egyesült Államokból, Franciaországból, Nagy-Britanniából, Svédországból, de még a Dél-afrikai Unióból is – érkező önkéntesek számára angol és francia nyelven

24 Krammer, 1974. 101. alapján.

25 Uo. 95.

26 Uo. 98.

beszélő csehszlovák tisztek tartották az órákat, a csehszlovák hadsereg biztosította a gyakorlógépeket és a felszerelést. Az anyagi költségeket a Zsidó Ügynökség állta. A pilóták és a technikusok kiképzése nagyobb problémák nélkül zajlott le, fokozatosan bővítették a létszámot. Így körülbelül ötven izraeli pilótát, akik közül negyvenen harcoltak az első arab–izraeli háborúban, és 69 szerelőt képeztek ki Csehszlovákia területén. A Žatec akció egészen augusztus 12-ig folyt, de mivel egyre nagyobb nemzetközi nyomás nehezedett Prágára – az angolszász és az arab országok részéről –, a CSKP felfüggesztette a programot.²⁷

Csehszlovák önkéntesek az első arab–izraeli háborúban

Csehszlovákiában nem csak pilótaképzést tartottak a zsidó milíciáknak és az izraeli hadseregnek. Ezzel párhuzamosan katonai kiképzést szerveztek az ország területén, amelyen már más kelet-európai országok önkéntesei szintén részt vettek. Bolgárok és lengyelek egyaránt voltak abban a csoportban, amelynek tagjai harcokszervezetést és lövészetet tanultak a morvaországi Vyškov mellett. A Stráž pod Ralskem településen zajló ejtőernyőképzésben részt vevő ötven önkéntes közül tizennégyen Magyarországról érkeztek.²⁸

A legfontosabbnak viszont egy olyan kontingens felállítása számított, amelyhez kelet-európai zsidó és nem zsidó önkéntesek egyaránt csatlakozhattak, akiket a palesztinai frontra küldtek volna harcolni. Érdekes módon az elképzelés először nem a csehszlovák vagy a szovjet vezetők fejében merült fel. Smúél Mikunisz, az Izraeli Kommunista Párt (IKP) főtitkára állt elő azzal, hogy a nyugati országok politikája miatt a keleti blokkból kellene komoly katonai tapasztalatokkal rendelkező önkénteseket toborozni. Erről már 1947-es kelet-európai útja során tárgyalt a bolgár, a csehszlovák és a lengyel vezetéssel. Mikunisz azzal indokolta a kérését, hogy így jelentősen felgyorsítanák és könnyebbé tennék a vasfüggöny keleti oldalán élő zsidók alijázását. Ben Gurion és a Hagana vezérkara szerint viszont ennek a javaslatnak a háttérében egy másik, kevésbé hangoztatott cél állt: az Izraeli Kommunista Párt így akarta kommunistákkal vagy a Szovjetunió iránt elkötelezett zsidókkal feltölteni a leendő izraeli hadsereget. Ők lettek volna egy esetleges forradalommal vagy választási győzelemmel hatalomra kerülő kommunista vezetés „fegyveres

27 A cseh levéltári források nem adtak pontos magyarázatot arra, hogy Prága miért vetett véget a Žatec akciónak. A tanulmány szerzője szerint a Csehszlovákiára nehezedő egyre nagyobb diplomáciai nyomás állhatott a dolog háttérében. 1948 nyarán ugyanis nyílt titok volt Csehszlovákia szerepvállalása az első arab–izraeli háborúban (a sajtó is egyre gyakrabban írt erről). Nagy-Britannia és az Arab Liga már 1948 első felében komoly bírálatokat fogalmazott meg, miszerint Csehszlovákia „hozzaállása jobban elmélyíti a közel-keleti fegyveres konfliktust”. Azt követően pedig, hogy amerikai gyártmányú B–17-es bombázókkal támadást hajtottak végre egyiptomi célpontok ellen, az Egyesült Államok nyomozni kezdett. Amikor kiderült, hogy ezek a bombázók a csehszlovákiai žateci bázisról szálltak fel, Washington 1948. július 8-án jegyzékben fordult Prágához, hogy adjon tájékoztatást az ügyben. A csehszlovák diplomácia nem felelt a kérdésekre, de érzékelve a következő hetekben kifejtett egyre erősebb amerikai nyomást, befejezték az akciót.

28 Dufek–Kaplan–Šlosar, 1993. 165.

ökle”. Mivel az izraeli kormány nem talált megoldást az égető emberhiányra, ezért végül Tel-Aviv beleegyezett Mikunisz elképzelésébe, és ismételten Csehszlovákiát kérték fel a feladatra.

A tárgyalások 1948 áprilisától kezdődtek: a csehszlovákok között Slánský és Geminder, illetve a csehszlovák hadsereg Izrael-barát tisztjei voltak a fő kezdeményezők. Később bevonták Clementist, a JAFP-t és az izraeli kormány képviselőit. A „Csehszlovákia területén ezer férfiből és nőből álló harcképes zsidó önkéntes csapat” felállításáról szóló szerződést 1948. június 25-én kötötték meg a prágai Esplanade Szállodában. Csehszlovák részről Samson Šachta százados, izraeli részről Avriel írta alá.²⁹ A megállapodás értelmében az oktatókat és a katonai eszközöket a csehszlovák fél biztosítja, miközben a cionista szervezetek állják az anyagi költségeket és intézik a kiutazást. A pénzügyi támogatást kiterjesztették az önkéntesek családtagjaira is: a házastárs havonként négyezer csehszlovák koronát kapott, ráadásul minden egyes gyerek után ezerkoronányi kiegészítés járt. A JAFP viszont csak azzal a feltétellel írta alá a szerződést, hogy Mikunisz eredeti elképzelését módosítják, vagyis nem csak kommunisták vagy kelet-európai állampolgárok számára teszik lehetővé az akcióban való részvételt. Így fordulhatott elő az, hogy a Csehszlovákiában betiltott Irgun nevű szélsőséges – sok helyen terrorszervezetként számon tartott – cionista szervezet tagjai szintén jelentkezhetnek. Cserébe a CSKP elérte, hogy az önkénteseknek kötelező „ideológiai oktatáson” kell részt venniük, a vezető pozíciókba pedig párttagok kerülnek.

A felállított kontingenst az akkori csehszlovák elnökről és a CSKP főtitkáráról, Klement Gottwaldról nevezték el. A katonai oktatásért csehszlovák oldalon Antonín Sochor őrnagy felelt, aki egyben összekötő feladatokat látott el a „gottwaldosok” és az Izraeli Védelmi Erők (*Israel Defence Force, IDF*) között.³⁰ További vezető személyiségeknek számítottak Vilém Kahan és Karel Fanta századosok, de olyan kiképzőtiszteket szintén megnyertek, mint Bernard Mechanovský lengyel tüzértiszt vagy a szovjet érdemrenddel kitüntetett első csehszlovák nő, Mavína Friedmanová-Fantová. Az izraeli hadsereg két magas rangú katonai parancsnokot küldött Csehszlovákiába – Dávid Sátilt és Salamon Jakobot.³¹

A Zsidó Ügynökségnek a prágai Josefská utcában lévő irodájában lehetett önkéntesnek jelentkezni. A jelentkezők között nagy számban voltak nők, akiket elsősorban az egészségügyi vagy az összekötői munka érdekelt, de a kiképzés során nem számított szokatlan jelenségnek az ágyúkezelő vagy a kézifegyveres lögyakorlatokon felbukkanó női egységek látványa sem (1. kép). Zsidó felmenőkkel egyáltalán nem rendelkező csehek és szlovákok szintén adtak be felvételi kérelmet. Az

29 Bulínová, 1993. 120–122.

30 Antonín Sochor szociáldemokrata politikus volt, akit Csehszlovákia német megszállását követően a Gestapo munkatáborba hurcolt. Innen megszökött, és Lengyelországon keresztül a Szovjetunióba ment. Csatlakozott a csehszlovák légióhoz, harcolt a duklai és a kijevei csatában, 1943-ban a Szovjetunió Hőse Érdemrenddel tüntették ki. Nagyon jó kapcsolatokat ápolt az izraeli vezetéssel, felesége zsidó származású volt, és valóságos kultusz övezte őt még Izraelben is, ahol tucatnyi cikket írtak „Izrael legnagyobb csehszlovákiai barátjáról”. Lásd: Wein, 2015. 151.

31 Vykoukal, 2012.

1. kép. Női lövészek kiképzése

2. kép. Lőgyakorlat, 105 mm-es löveg

igaz, hogy ekkoriban a csehszlovák hadseregben nagy szimpátiával viseltettek „a zsidók függetlenségi törekvései és a szabadságukért folytatott harcuk” iránt, de a jelentkezők között voltak olyanok is, akik így akarták legális úton – nem kevés pénzügyi támogatáshoz jutva – elhagyni Csehszlovákiát. A JAFP képviselői a prágai izraeli nagykövetséggel és az IDF-fel való konzultáció után odaadták a résztvevők listáját a csehszlovák hadvezetésnek. A döntésről írásban értesítették a jelölteket, akiknek augusztus 20-ig adtak határidőt, hogy megjelenjenek a táborban. Helyszínnek az Olomouctól 30 kilométerre fekvő Libavát jelölték ki. A tábort már augusztus elején ellátták a szükséges felszereléssel. Az első csoport rendelkezésére állt 33 sátor, 200 gyakorlópuska, 330 géppisztoly, 50 pisztoly, 12 könnyű- és négy nehézgéppuska, két 105 mm-es tarack, két 75 mm-es tankelhárító löveg, két 37-mm-es légvédelmi ágyú és négy darab 82 mm-es aknavető. A Gottwald dandár kiképzése hivatalosan augusztus 23-án vette kezdetét, 305 önkéntessel. A csehszlovákok után a legnagyobb arányban a lengyelek képviseltették magukat, mintegy 48-an. A kiképzésben részt vevők majdnem fele, 495 fő már rendelkezett valamilyen harctéri tapasztalattal vagy szolgált korábban hadseregben: nemcsak a csehszlovákban (51,11%), hanem a Vörös Hadseregben (34,95%), a britben (8%), vagy a Magyar Honvédségben (1,62%).³²

Az oktatás és kiképzés naponta tíz-tizenkét órán keresztül folyt, attól függően, hogy hová osztották be a jelentkezőket: a gyalogsághoz, a tüzérséghez, az utászokhoz, a harcokszókhoz, az egészségügyiekhez vagy a rádiósokhoz (2. kép). Péntek esténként közösségi programokat szerveztek, szombatra pihenőnapot rendeltek el. A Gottwald dandár vallásos tagjai megtartották a legfontosabb ünnepnapokat, sőt az ortodox zsidók számára még kóser étel fogyasztását is lehetővé tették. Szeptemberben a kiképzést a nagyjából 40 kilométerre lévő Velká Sřtelná nevű faluban folytatták, amely azóta, hogy kitelepítették onnan a teljes német ajkú lakosságot, mintegy kétezer főt, üresen állt. A helyszínváltásnak két oka volt. Egyrészt a jelentkezők számának a növekedése, másrészt pedig hamar elterjedt – nem csak Csehszlovákiában – az önkéntes egység híre, így még nagyobb titoktartásra törekedtek.

Szeptember közepén Šachta és Sochor Izraelbe utazott, hogy a Gottwald dandár jövőjéről tárgyaljanak. Miután ellátogattak a közép- és a déli frontra, a kö-

32 Uo.

vetkezőkről egyeztek meg Jakov Dorival, az izraeli haderő első vezérkari főnökével: a dandárt nem fogják felosztani kisebb csoportokra, hanem együtt, egy egység kötelékében vetik be őket; Salamon Jakob lesz a harctéri főparancsnok; a csehszlovák önkéntesek izraeli fizetést, szociális támogatást, és ha külön kérik, akkor állampolgárságot kaphatnak. Ráadásul Šachta azt is felvetette, hogy a Haifa melletti közel 300 hektárnyi, 500 házból álló kibucot Gottwaldról nevezzék el.³³ Azzal kapcsolatban viszont nem született döntés, hogy a csehszlovák önkénteseket pontosan hol és mikor vetnék be a háborúban.

A csehszlovák tisztek visszatérése utáni hetekben felgyorsult a kiképzés, illetve október közepétől már nem fogadtak új jelentkezőket. Az eredetileg 6-8 hónaposra tervezett felkészítést lerövidítették három hónapra, majd október 23-án parancs érkezett, hogy legkésőbb november 5-ig véget kell vetni a műveletnek. Ennek háttérében különböző okok álltak. Mivel október közepétől ismét kiújultak a harcok Palesztinában, az izraeli vezetés jelezte, hogy minél hamarabb szüksége lenne a Gottwald dandárra. Ezenkívül a cionista szervezetek viszont inkább fegyverek, lőszer, egészségügyi felszerelések vásárlására költötték volna a pénzüket, mintsem további önkéntesek kiképzésére. Ugyanakkor ebben az időben egymás után számolták fel vagy olvasztották be a különböző, főleg külföldiekből álló zsidó milíciákat. Csehszlovák részről ugyanúgy a program minél előbbi befejezését akarták: a csehszlovák pénzügyminisztérium anyagi okokból, a CSKP KB Nemzetközi Osztálya pedig „ideológiai ellentétekből” kifolyólag kívánt véget vetni az együttműködésnek. A hivatalos ellenőrzések során ugyanis kiderült, hogy „nem fordítottak kellő figyelmet a marxizmus-leninizmus tanainak megfelelő megismertetésére”, a résztvevők többsége alig vagy egyáltalán nem érdeklődött a szocializmus eszméi iránt. Mi több, a „reakciós nacionalisták” – az Irgun tagjai, vagy azok, akik egykor a brit hadseregben szolgáltak – nyíltan kritizálták a kommunizmust.³⁴ A CSKP sorai-
ban mindazonáltal az keltette a legnagyobb csalódást, hogy maga Sochor sem részesítette előnyben a kommunistákat, és csupán 15 párttagot vett be a Gottwald dandárba.

A kiképzés hivatalosan 1948. november 1-jén ért véget, majd november 5-ig írásban, szóban és terepen vizsgáztatták a résztvevőket. A katonák nagy többsége jó vagy kiváló minősítést kapott, mindössze 8,7 százalék vizsgázott elégségesre. A vizsgák után a Gottwald dandár 1335 főből állt: 60 tiszt (57 férfi és 3 nő), 22 altiszt (tiszthelyettes), 196 tisztos, 1057 katona (755 férfi és 302 nő). A kiképzőtábor november 7-re már teljesen felszámolták, és a kontingens számára pár napos kimenőt biztosítottak. A tervek szerint az utolsó „gottwaldosnak” november 15-ig el kellett volna hagynia Csehszlovákiát.

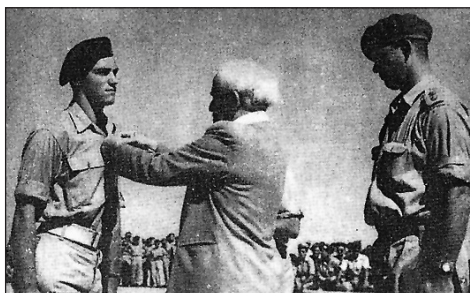
Csakhogy sok csehszlovák állampolgár ragaszkodott a családjához, vagyis csak velük együtt volt hajlandó elutazni a Közel-Keletre. Így a hatóságoknak hamarosan 1400 férfi, 510 nő és 390 gyerek utazását kellett megszervezniük, aminek

33 Az első csehszlovák kibucot – litván zsidókkal együtt – 1938-ban alapították Haifában, és a Kfar Masaryk nevet adták neki. Lásd: Brož, 2005. 88.

34 Bulínová, 1993. 162–163.

következtében heteket késett az útlevelek és a megfelelő vízumok kiállítására. Hátráltató tényezőnek számított az izraeli nagykövetség és a csehszlovák belügyminisztérium közötti lassú kommunikáció és a bürokrácia. Ezenfelül a csehszlovák fél megtiltotta a modern eszközök, nehezebb gépek, jelentősebb pénzüsszegek és nagyobb csomagok kivitelét. A Gottwald dandár egészen 1948. december végéig a morvaországi Mikulovban (Miklósvárban) vesztegelt, és az utolsó fegyveres csoport csak márciusban hagyta el az országot. Izraelbe lassan, több hétig tartó kerülő úton jutottak el, mivel a csehszlovákok nem engedték őket repülőgépre szállni, nehogy ismét a nyugati kormányok és médiumok bírálatainak keresztútjába kerüljenek. Ezért a „gottwaldosok” vonattal utaztak el valamelyik jugoszláv, olasz vagy román kikötőbe, onnan pedig hajóval Haifába.³⁵

Az önkéntesek helyzetét Izraelben sem könnyítették meg. Tel-Aviv – korábbi ígéretével ellentétben – nem egyszerre, egy egység keretében vetette be őket. Ben Gurion személyesen adta ki az erre vonatkozó parancsot, mivel tartott „a kommunistákból álló kontingens jelentette ideológiai kihívástól”.³⁶ Továbbá azt sem akarta, hogy Izraelt arra hivatkozva bírálják, hogy a fegyverek után már a katonákat is egy olyan államtól „szerzi be”, amely Sztálin erőteljes befolyása alatt áll. Ez ugyanis azt a nyugati véleményt erősítené, miszerint az új zsidó ország egyre inkább a keleti blokk irányába orientálódik. A vezérkar a hadsereg egységét, a Hagana-tisztek pedig a kivételes helyzetüket féltették, mivel nem akartak egy újabb riválist maguknak. Végül 1949 elejére az összes jelentősebb zsidó vagy külföldiekből álló fegyveres milíciát beolvasztották az izraeli haderőbe. Ez a sors várt a Gottwald dandárra is. A legtehetségesebb „gottwaldosokat” valamelyik IDF-egységhez vezényelték át. Közülük néhányan részt vettek a Negev sivatagban zajlott csatákban (3. kép), de legtöbbjüket készenlétben tartották, vagy egyszerűen leszerelték és letelepítették.

3. kép. Kurt Lanzer, a Gottwald dandár legfiatalabb önkéntese ejtőernyősként harcolt a Negev sivatagban, s érdemeiért személyesen Ben Gurion tüntette ki

Politikai játszmák áldozata

1949-től a csehszlovák–izraeli kapcsolatokban egyre több probléma merült fel. Kezdetben kereskedelmi okok, pénzügyi tartozások és elmaradt kifizetések miatt folytak a viták. A felek egyre kevesebb eredményt tudtak felmutatni a fegyvervásárlások terén, a csehszlovák szállítmányok elmaradoztak, illetve Izrael elsősorban a

35 Dufek–Kaplan–Šlosar, 1993. 78.

36 Vykoukal, 2012.

nyugati országoktól próbálta beszerezni a szükséges hadianyagokat. A politikai elhidegülést jól szimbolizálta, hogy a csehszlovák kormány bezárta a Haifában, Jeruzsálemben, Tel-Avivban lévő konzulátusait.³⁷ A kitelepülők száma drasztikusan csökkent: miközben 1948 utolsó negyedétől 1949 júniusáig 12 967 zsidó hagyta el Csehszlovákiát, 1949 második felétől gyakorlatilag megszűnt a kivándorlás.³⁸ A Szovjetunióknak szintén nagy szerepe volt a viszony megromlásában, ugyanis a Kreml komoly vereségként ítélte meg az 1949 januárjában tartott izraeli parlamenti választást, amelyen az Izraeli Kommunista Párt a leadott voksoknak mindössze 3,5 százalékát szerezte meg. Ben Gurion a kibucokban tartott beszédeiben egyre gyakrabban bírálta a Szovjetunió belpolitikáját, és felszólalt a szovjet zsidók kivándorlása érdekében. Sztálin még inkább nehezményezte, hogy Tel-Aviv 1949 szeptemberében 100 millió dolláros kölcsönt kért Washingtontól, és cserébe az Egyesült Államokkal való szorosabb együttműködést ígerte. A „népi demokráciák” Izrael ezen lépését „árulásként” értékelték, és ettől kezdve a politikában, a diplomáciában és a sajtóban egyaránt „az imperializmus eszközének vagy játékszerének” tartották a zsidó államot.³⁹

Sztálin újabb koncepciós pere végérvényesen megrontotta a közel-keleti ország viszonyát a keleti blokkal. A szovjet diktátor számára a tökéletes bűnbakul a cionista orvosok szolgáltak, akiket a vád szerint „a Szovjetunió zsidó lakossága, Izrael és a nemzetközi cionista szervezetek egyaránt támogattak”, hogy minél előbb végezzenek vele. A zsidó orvosok elleni per előtt viszont szükségesnek tartott egy „főpróbát” tartani. Erre a szerepre ismételten Csehszlovákia tűnt a legalkalmasabbnak, ahol addig még nem zajlottak koncepciós perek, valamint sokkal jobban lehetett építeni a „cionista szárra”. A rajtjelet Slánský lefokozása, majd 1951. novemberi letartóztatása adta meg. A csehszlovák sajtóban nemcsak anticionista, hanem antiszemita kijelentések hangzottak el. A CSKP vezetői, néhányan azok közül is, akik korábban jelentős szerepet játszottak a csehszlovák–izraeli kapcsolatok elmélyítésében, szintén megfenyegették a helyi zsidóságot és Izraelt. A hatóságok folyamatosan zaklatták az izraeli állampolgárokat, nem egy izraeli delegációnak törölték a beutazási engedélyét, a korábban megkezdett üzleti tárgyalások pedig hirtelen megszakadtak.

Érdekes módon a Prága és Tel-Aviv közötti kapcsolatokban nem konkrétan a Slánský-per jelentette a töréspontot, hanem Simon Orenstein, a Zsidó Ügynökség tagja és izraeli fegyverkereskedő 1951. december 8-i letartóztatása. Egy hónappal később egy újabb izraeli állampolgárt (Mordehai Orent) vettek őrizetbe. Mindkettőjüknek fontos szerep jutott a tárgyalásokon, mert ők lettek a „csehszlovák Rajk-per” legfontosabb külföldi tanúi, „bizonyítva a vádlottak Gottwald és Sztálin ellen irányuló összeesküvését, amelyet a cionista csoportokkal és nyugati országokkal közösen szerveztek meg”. Slánskýt, Clementist – és további kilenc vezető kommunistát – halálra ítélték, és december 3-án kivégezték.

37 Taterová, 2016. 60.

38 AMZV, Teritoriální odbory – obyčejné 1945–1959 (A–K), fond Izrael, kr. 9, č. 223052/48.

39 Sieber–Zídek, 2009. 130.

Ez a fajta antiszemita kampány és Izrael-ellenesség kihatott a Gottwald dandár tagjaira is. Többen – köztük Šachta százados – érzékelve a korábbi irányvonal megváltozását, Izraelben telepedtek le. Legnagyobb számban a Haifa melletti Keren Maharalban lévő kibucba költöztek be, és ezt követően földműveléssel, valamint kereskedelemmel foglalkoztak. Még meglepőbb lehetett, hogy a dandárban szolgáló kommunisták sem tértek vissza Csehszlovákiába, helyette inkább beléptek az Izraeli Kommunista Pártba. Nem mindenki maradt azonban Izraelben. Volt, aki honvágya miatt tért haza, de akadt olyan is, aki a „saját szemével akart meggyőződni” a zsidóellenességről szóló hírek valódiságáról. A visszatérők közé tartozott az izraeli érdemrendekkel kitüntetett Sochor is, akit egy kényelmes állással – egy prágai katonai iskola vezetésével – és ezredesi ranggal csábítottak haza. Csakhogy ez valójában csapda volt: 1950. augusztus 16-án egy rejtélyes autóbalesetben hunyt el, amelyet a feltételezések szerint a csehszlovák titkosszolgálat (StB) szervezett meg. Nem volt senki, aki kiállt volna a „gottwaldosokért”, miután kezdetét vette a Slánský-per. Az egykori önkéntesek meghurcolással, megvetéssel, letartóztatásokkal és börtönnel voltak kénytelenek szembenézni. Arról azonban nem szólnak a primer és a szekunder források, hogy valakit is kivégeztek volna közülük. A tárgyalásaikon rendre feltették nekik azt a kérdést, hogy az önkéntesek „honnnan vették a bátorságot, hogy bemocskolják Gottwald elvtárs nevét”, és hogy róla nevezzék el az egységet. A Gottwald dandár és tágabb értelemben Prága szerepvállalása az első arab–izraeli háborúban hamar feledésbe merült Csehszlovákiában (Izraelben és az arab országokban korántsem), csak a rendszerváltás után fedezték fel ismételten a cseh levéltárosok és történészek.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Levéltári források

AMZV = Archiv Ministerstva zahraničních věcí [Külügyminisztérium Levéltára], Praha

NA = Národní archiv [Nemzeti Levéltár], Praha

A ÚV KSČ = Archiv Ústředního výboru KSČ [CSKP KB levéltára]

2. Kiadott források és szakirodalom

Bialer

1990 Bialer, Uri: *Between East and West: Israel's Foreign Policy Orientation, 1948–1956*. Cambridge, 1990.

Brož

2005 Brož, Ivan: *Arabsko-izraelské války 1948–1973*. Praha, 2005.

Bulínová

1993 *Československo a Izrael v letech 1945–1956. Dokumenty*. Ed.: Bulínová, Marie – Dufek, Jiří – Kaplan, Karel – Šlosar, Vladimír. Praha, 1993.

Dufek–Kaplan–Šlosar

1993 Dufek, Jiří – Kaplan, Karel – Šlosar, Vladimír: *Československo a Izrael v letech 1947–1953. Studie*. Praha, 1993.

Kalmár

2017 Kalmár Zoltán: *Zsidók Palesztinában. A cionista vízióktól a zsidó államig*. Bp., 2017.

Krammer

1974 Krammer, Arnold: *The Forgotten Friendship. Israel and the Soviet Bloc 1947–1953*. Chicago, 1974.

Lugosi

2006 *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez*. Szerk.: Lugosi Győző. Bp., 2006.

Rucker

2011 Rucker, Laurent: *Moscow's Surprise: The Soviet–Israeli Alliance of 1947–1949*. Washington, 2011. (Cold War International History Project Working Paper, 46.)

Sieber–Zídek

2009 Sieber, Karel – Zídek, Petr: *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*. Praha, 2009.

Taterová

2016 Taterová, Eva: Československá zahraniční politika vůči Izraeli v první polovině padesátých let 20. století. In: *Mezinárodní vztahy*, 51. (2016) 3. sz. 52–72.

Vykoukal

2012 Vykoukal, Jaromír: Československo a jeho vojenská pomoc státu Izrael v prvním období jeho samostatné existence. In: *Válka.cz*, 2012. január 8. (<https://www.valka.cz/14456-Ceskoslovensko-a-jeho-vojenska-pomoc-statu-Izrael-v-prvnim-obdobi-jeho-samostatne-existence-X>.)

Wein

2015 Wein, Martin: *Czech and Jews: A Slavic Jerusalem*. New York, 2015.

LUKÁCS KRAJCSÍR

THE HISTORY OF THE GOTTWALD BRIGADE

CZECHOSLOVAKIA'S ROLE IN BIRTH OF STATE OF ISRAEL

The study is focused on the assistance what Czechoslovakia gave to nascent state of Israel in 1947–1948. First of all, it was a diplomatic help: Czechoslovakia figured among the states that prepared the draft of the United Nations Committee on Palestine (UNSCOP) and took part in the creation. In addition to this help Prague also began to support the Jewish Agencies in other ways, because they wanted weapons to fight against the Arabs. Despite the UN arms embargo, Czechoslovakia delivered not just small arms and ammo to Palestine, but even artillery, anti-aircraft guns and aircraft (Operation Žatec). Training soldiers for Israel can be considered another significant kind of assistance. The Czechoslovak People's Army and Communist Party of Czechoslovakia – with the help of Israel Defense Force – organized a brigade of Jewish volunteers from Eastern Bloc countries. The so called Gottwald Brigade was trained in Czechoslovakia from August to November 1948. All 1335 members of this company went to Israel but due to political machinations and diplomatic conflicts between Israel and Eastern Bloc, just only few „Gottwaldist” fought in the first Arab–Israeli war. This study presents the main aspects of Czechoslovakia's help, mostly focusing on the history and training of the Gottwald Brigade.

CONTENTS

Fall of Empires, Formation of Countries (Stefano Bottoni)	533
<i>Studies</i>	
Zsolt Jončev: Ethnic Dimensions of the Czechoslovak Legion	537
Lukács Krajcsír: The History of the Gottwald Brigade: Czechoslovakia's Role in Birth of State of Israel	551
Zoltán Sz. Bíró: How and Why Did the Soviet Union Fall Apart?	567
László Bíró: Independence of Montenegro	589
Daniele Conversi – Sanjay Jeram: Despite the Crisis: The Resilience of Intercultural Nationalism in Catalonia	611
Róbert Balogh: Starvation, Nutrition and Modernity in Late Colonial India, 1920–1950	633
Tamás Baranyi: May 1968 in France and the Balance of Forces in Great Power Relations	651
<i>Book Reviews</i>	
History of Czechoslovakia in Documents (Péter Vukman)	667
The Tunis Crusade of 1270: A Mediterranean History (Bernadett Opre)	671
Trademarks of Cloth Rolls: Archaeological Remains of the Textile Trade in the Hungarian Kingdom (Bence Péterfi)	675
Silk and Tea in the North: Scandinavian Trade and the Market for Asian Goods in Eighteenth-Century Europe (Márton Kiss)	678

HU ISSN 0083-6265

Kiadja az MTA BTK Történettudományi Intézet
A kiadásért felel Fodor Pál igazgató
A szedési, tördelési munkálatokat
az MTA BTK TTI tudományos információs témacsoportja végezte
Vezető: Kovács Éva
Tördelőszerkesztő: Zsigmondné Balázs Ildikó
Térkép: Nagy Béla
Nyomdai munkák: Krónikás Bt., Biatorbágy

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2018-as évfolyamának megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

25nka
Nemzeti Kulturális Alap